

Ս Ի Օ Ն

Ա Մ Ս Ա Գ Ի Ր

ԸԶԳԵՅԻՆ, ԲԸՆԸՍԻՐԸԿԸՆ, ԳՐԸԳԻՏԸԿԸՆ

ԵՒ ՔԸԴԸՔԸԿԸՆ

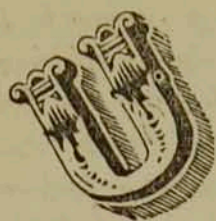
Ը Ռ Ը Զ Ի Ն Տ Ը Ր Ի

ՅԵՐՈՒՍԸԴԷՍ

Ի ՏՊԱՐԱՆԻ ՍՐԲՈՑ ՅԱԿՈՎԲԵԱՆՑ

1866

Ա Մ Ս Ա Գ Ի Ր

ԸԶԳԵՅԻՆ, ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ ԵՒ ԳՐԱԳԻՏԱԿԱՆ

ԱՌԱՋԻՆ ՏԱՐԻ. ԹԻՒ 6.

ՇՐՋԱՆ ՄԻԱՄԵԱՅ

1 ՅՈՒՆԻՍ 1866

ԿՐՕՆԱԿԱՆՔ

ՄԱՐԴԿԱՅԻՆ ՀՈԳԻՈՅՆ ԳՈՅՈՒԹԻՒՆՆ

ՈՒ ԱՆՄԱՀՈՒԹԻՒՆԸ. — ՍԱԴՈՒԿԵՑԻՔ

(Հարցադրութիւն. տե՛ս Թիւ 4. Էրես 49.)

Որովհետեւ մարդս իբր մտաւորապէս և բարոյական էակ՝ ենթակայ է կըրօնի, և կրօնը ժամանակաւորէ դուրս յաւիտենականութեան մի հետ աւելնչութիւն կ'ենթադրէ. ապա ուրեմն ունի մարդս իրեն վախճան մի առ քր սահմանեալ է իւր Ստեղծողէն. և այս վախճանս կը բովանդակի եկեղեցւոյ վարդապետութեան սախաքերուն մէջ. «Ղանաչել, սիրել, ու ծառայել Աստուծոյ ներկայ աշխարհիս մէջ, եւ ժառանգել անոր փառքը հանդերձեալին մէջ»։ Ղանաչել, սիրել ու պաշտելն զԱստուծոյ ուրիշ բան չէ՝ եթէ ոչ իւր հոգւոյն

ու մտայ կարողութիւնները ի բարին գործածել, բարիք գործել, առաքինութեան միջոցով երջանկութեան հասնիլ. այս է աւաստիկ մարդոյս իւր կական վախճանը։

Իսկ կը տեսնեմք որ այս աշխարհիս մէջ երջանկութիւնը առաքինութեան հետ չընկերանար միշտ, ինչպէս ամեն մարդոց յայտնի է. մէկ մ'ալ որ ընկերանալու եւս ըլլայ, առաքինութիւնը իւր արժէքը քիչ մի կը կորսունցընէ. վասն զի այն ժամանակ առեւտրոյ նման բան մի եղած կ'ըլլար, այսինքն եթէ ամեն մէկ առաքինական գործք ժամանակաւոր

հատուցում ընդունէր. և յայնժամ առաքինութիւնը գերբնական իր մի չունենալով իւր մէջը, գերբնական հատուցում ալ ընդունելու արժանաւոր չէր ըլլար: Այս ուրեմն ուրիշ կեանք մի պէտք է որ զգարոյական օրէնքը վաւերացնէ (1). բայց այս բանիս համար ալ պէտք է որ մարդոյն հոգին անմահ ըլլայ: Եւ մեր ալ խնդիրն ու խօսքերնուս նպատակը այս է:

Աւելորդ է մէջ բերել հոս հոգւոյն էութիւն և ոչ պատահումն ըլլալը, վասն զի հոգւոյ ապականութիւն դաւանող հակառակորդ գէթ կը ճանչեն անոր էութիւնը, թէպէտ և ջանան իմաստակորէն տրամաբանել թէ հոգին ալ մարմնոյ էութեան պէս աճեցական է: Այս իրենց քրմազարդ վարդապետութիւնը ինչ նպատակի ծառայելը գիտեմք: Բայց մենք զանիկայ թողումք որ իւրաքանչիւր ընթերցողք ինքնին մակաբերեն, մենք դառնալք հաստատելու հոգւոյն անմահ անաղական և ոչ մահկանացու ու ապականացու ըլլալը:

Տիրատուր վարդապետն Հայոց իւր մէկ գեղեցիկ քարոզին մէջ Արիստոտէլի սահմաններէն առնելով այսպէս կը հաստատէ հոգւոյ անմահութիւնը. «Հոգին ինքնիրեն շարժող է, և ինչ որ ինքնիրեն կը շարժի, միշտ կը շարժի, և ինչ որ միշտ կը շարժի, անմահ է». ու կը յաւելուէր իր կրօնը կերպով հաստատել. «Եթէ հոգին՝ մարմնոյն ապականութեանը հետ ապականելու ըլլար,

պէտք էր որ անոր նման ինքն ալ տրակար ըլլար ու կտորներու բաժնուէր. և որովհետեւ այս չէ, յայտ է թէ սուտ են անոնք որ կ'ըսեն թէ հոգին ապականացու է, և կամ թէ մարմննոյն հետ մէկտեղ կը մեռնի (1):

Բայց որովհետեւ մեր հակառակորդք այսքանով չեն բաւականանար, և աւելի հզօր ու իմաստասիրական փաստեր կը պահանջեն, սխիւք ուրեմն մենք ալ հաստատել հոս եօթն կերպ ապացոյցներով ըստ տրամաբանից՝ հոգւոյն անմահութեան կարելի և հարկաւոր ըլլալը: Այս վարդապետութիւնս ողջախոհ փիլիսոփայութեան մէջ այնքան կարեւորութիւն գտած է, որքան որ ունի Աստուծոյ գոյութիւնը:

Ա. Տիպ: Հոգին է անմահ, և առիկայ վերը քիչ շատ ցըցուցինք. արդ, պարզ ու հոգեկան գոյացութիւն մի, այսինքն՝ այնպիսի գոյացութիւն մի որ բոլորովին հեռի է մասուղքներէ, բնականապէս անապական է կամ անմահ. վասն զի մահն ուրիշ բան չէ՝ բայց լուծումն մասանց: Ուրեմն հոգին չկրնար մեռնիլ: Բայց որովհետեւ մեր հոգին՝ իւր էութեանը նկատմամբ կրնար թէ՛ ըլլալ և թէ՛ չըլլալ, չկրնար անմահութիւն փոյելել, եթէ իւր ամենակարող Ասեղծողը չկամենայ որ իւր տուած էութիւնը յաւիտեան շարունակէ նա. ուստի յայտնի է որ մեր այս ցոյցը միայն անոր խելիւն-

(1) Վոլտէր լաւ իմացած կը նմանի սոյն ճշմարտութիւնը, երբ կ'ըսէ թէ վեճիքներն ու վարձահատոց Աստուած մի չճանչելը, ճշմարտապէս անասունած ըլլալ բռն է: «Méconnaître un Dieu vengeur et rémunérateur, c'est être véritablement athée.»

(1) «Հոգի ինքնաշարժ է, ինքնաշարժն մշտաշարժ է, մշտաշարժն անմահ է: Եթէ ապականեք (հոգին) ընդ ապականութեան մարմնոյն, և կամ մեռանէր ընդ մահու մարմնոյն, արժանի է տկարութեան մարմնոյն հասանել և կամ հատումն, և ինքն տկարանայր և հատանէր: Եւ իբր այս ոչ է, յայտ է թէ սուտ են ասողքն ապականացու զոգի, և կամ մահկանացու ընդ մարմնոյն»:

Իհնը կը հաստատէ : Անցնիք երկ-
րորդին :

Բ. Յոյ : Այն իսկ ամբարիշտ մար-
դիկ անգամ կը խոստովանին թէ ,
սոյն վարդապետութեան հաւատալը
ընդհանուր է : « Անկորելի է , կ'ը-
սեն անոնք , այնպիսի ժողովուրդներ
գտնել , որոնք հասարակ կարծեաց
համեմատ տեսակ մի անմահութիւն
չտան մեր հոգւոյ : Հոգւոյն անմա-
հութեան վարդապետութեանը պէս
հասարակ եղած բան չկայ աշխար-
հիս մէջ , և ոչ ալ այնքան տարածեալ
հաւատք մի՛ ինչպէս է հանդերձեալ
կենաց սպասելը . այս կանխակալ
կարծեաց վերայ հիմնուած են բոլոր
կրօնական ու քաղաքական դրութիւ-
ները . . . : Պէնէկպրոք թէ պէտ և
այս վարդապետութեան թշնամի է ,
կը խոստովանի թէ սոյն կարծիքը մեր
սրտամտական ծանօթութիւններէն ա-
ւելի հին է . . . վայրենի ազգաց մօտ
անգամ , որոնք հասարակաց պաշտա-
մունքներու և ոչ հետքն ունէին , սա-
կայն հոգւոյ անմահութե վարդապե-
տութեան իրենց մէջ ըլլալուն նշան-
ներ ու ցոյցեր գտնուեցան » : Արդ ,
ուրիշ կենաց վերայ եղած սոյն ընդ-
հանուր հաւատքը , զոր անհաւատ
մարդիկն անգամ կը հաստատեն , նա-
խապաշարեալ կարծիքներու արդ-
իւնք չկրնար ըլլալ , և ոչ կիրքերու՝
զորոնք սանձողն ինքն է . ուրեմն ճշ-
մարտութեան վերայ հիմնեալ կար-
ծիք է :

Գ. Յոյ : Ամեն մարդ կը ճանչնայ
որ հոգին բնականապէս երջանկու-
թեան մի կը բաղձայ , որոյ տեսողու-
թիւնը մահուանէն ալ անդին է և
անսահման երանութիւն մի է : Արդ ,
այս բնածին բաղձանքը յԱստուծոյ
կու գայ մեզ որ չկրնար երբեք զմեզ
խաբել . Ուրեմն հոգին անմահ է :

Մտիկ ընենք հոս Ռասինի որդւոյն
ըսածը : (1)

« Տագոն է իմ հոգիս բոլոր կու-
րստական բարիքներէն : Դուռն Աստ-
ուած իմ հղոր , իմ միակ յոյսս դու
ես : Եթէ վայրկեանական հեշտութիւ-
ներով պիտի բաւակնանամ , պէտք
էր որ զիս ասանկ չնչին բանի մի հա-
մար ոչնչութենէ ի գոյութիւն կոչե-
իր : Եւ եթէ անմահ փառքի մի ըս-
տասելս անօգուտ է , պէտք էր որ
անկէ ի զատ ուրիշ բան չսիրող սիրտ
մի տայիր ինձ : Ինչ կ'ըսեմ . ամեն
բանի մէջ ազատ , ու ամեն ուղածս
կ'ընեմ , բայց երջանիկ ըլլալու ալ իմ
կամքէս կտրեալ է : Կ'զգամ ես որ
ազատ չեմ երջանիկ ըլլալ ուղեւ
համար . իմ սիրտս այն ժամանակ իւր
հաւատարակ շիւղքը կը կորսուցնէ ,
և երջանկութեան բաղձալով՝ փա-
ռասիրութեանս մէջ ստիպում մի
կ'ունենամ : Ինչ , մարդս միթէ
բարի տիրոջ մի ձեռագործը չէ : Եւ
եթէ երջանիկ ըլլալ կ'ուզէ , ապա
ուրեմն երջանիկ ըլլալու համար ըս-
տեղծուած է » :

Իայց անդին Վոլգէն առարկու-
թիւն կ'ընէ մեզ ըսելով . « Եթէ հո-
գին անմահ է , անմահութեան բաղ-
ձալուն համար , նմանապէս մարդս
պէտք է փարթամ ալ ըլլայ՝ փարթա-

(1) De tout bien qui périt mon âme est mécontente.
Grand Dieu, c'est donc à toi de replir mon attente:
Si je dois me borner aux plaisirs d'un instant,
Fallait-il pour si peu m'appeler du néant?
Et, si j'attends en vain une gloire immortelle,
Fallait-il me donner un cœur qui n'aimât qu'elle?
Que dis-je? libre en tout, je fais ee que je veux;
Mais dépend-il de moi de vouloir être heureux?
Pour le vouloir je sens que je ne suis pas libre:
C'est alors qu'en mon cœur il n'est plus d'équilibre,
Et qu'aspirant toujours à la félicité,
Dans mon ambition je suis nécessité.
Quoi! l'homme n'est-il pas l'ouvrage d'un bon maître?
Puisqu'il veut être heureux, il est donc fait pour l'être.

մութեան ցանկալուն համար : արդ , այս ետքի նախադասութիւնս սխալ է , ուրեմն սխալ է նաև առաջինը :

Կը պատասխանեմ : Թիւր է այս կերպով հակառակորդին դարձնել մէջ բերուած ապացուցական նախադասութիւն մի , ինչպէս նոյն հեղինակին բոլոր տրամախոհութիւնները այսպէս թիւր ու սխալ են և ոչ ուղիղ : Եթէ փարթամ ըլլալու բաղձանք ըսելով՝ արծաթոյ ու ոսկւոյ մեծաքանակ գումարներ պիտի իմանամք , առիկայ ամենեւին անյաղթելի բաղձանք և մեղ համար կարեւոր պէտք մի չէ , ինչպէս որ է մշտնջենապէս ապրիլը , յաւիտեան երջանիկ ըլլալը , և շատերը կան որ չափաւոր , համեստ ու խաղաղ կացութեան ու ինչքով բաւական եղած են , առանց աւելին խնդրելու : Իսկ եթէ փարթամ ըլլալու բաղձանքը ըստ ինքեան հանգիստ ու հեշտ ըլլալ կը նշանակէ , այն ժամանակ երջանկութեան անյաղթելի բաղձանաց հետ կը նոյնանայ . բաղձանք մի որ թէ ներկայ կենաց և թէ ուրիշ աւելի երջանիկ կենաց մէջ պէտք է կատարուի :

Դ. Յոյ : Ի՞նչ եթէ լստուած գերապէս արդար է , գերապէս արդար եղող էակ մի կը պարտաւորի իւրաքանչիւր մարդոյ գործոյը համեմատ հատուցանել . արդ այս հատուցմունքը ներկայ կենացս մէջ արդարապէս չէ , վասն զի շատ անգամ ամբարիշտ անօրէն մարդը մինչեւ մեռնիլը բարեյաջողութեան մէջ կ'ըլլայ , իսկ արդար ու բարի մարդը խեղճութեան և վշտաց մէջ կ'աւանդէ իւր հոգին . կը տեսնեմք որ լստուած ոչ մին կը պատժէ և ոչ միւսը կը վարձատրէ այս աշխարհիս մէջ . ուրեմն ուրիշ ժամանակ պիտի ընէ . ապա ուրեմն եղած պիտի ըլլայ ուրիշ կեանք մի ,

որ ներկայ աշխարհիս անկարգութիւններուն տեղ արդարապէս ինքը լեցընէ : Ի՞նչ այս ըսած կեանքս ալ ուրիշ կերպ կարելի չէ որ լինի , բայց եթէ մարդկային անձին գերեզմանէն անդին դեռ յարատեւելովը : Ուրեմն հոգին անմահ է : « Երկրիս վերայ , կ'ըսէ Սասնի որդին , յիշաւի կը աեսնեմ որ առաքինութիւնը թշուառութեան մէջ կը հեծէ ու մոլութիւնը պատուով կը փառաւորի . բայց աչ ուրներս դէպ ի այն գերագոյն Տէրը վերցընելով , նոյն իսկ անկարգութեանց մէջ կը տեսնեմ ու կը ճանչեմ զինքը : Թէ որ հիմայ կը լուէ , որ մի պիտի հատուցանէ : Կ'ուզէ լստուած որ մարդս աւելի երջանիկ բը նակարանի մի յոյս ունենայ : Լսո՛ , այն արդար ու անաչառ Եկեղեցիս ինչպէս իւր բարութիւնը , նմանապէս և իւր բարկութիւնը ուրիշ ժամանակի համար պահած է » (1) :

Ե. Յոյ : Հոգւոյ անմահութիւնը լստուծոյ բարութեանը մեծ ապացոյց մի կը համարուի . վասն զի անոր անհուն բարութիւնը չպիտի կարենար իրացոյցնալ իւր հաստատել , յորում առաքինի մարդոց չըլլալը ըլլալէն աւելի արժէր . արդ , եթէ ուրիշ կեանք մի եւս չըլլար , յորում լստուած առաքինութիւնը վարձատրէր ու մոլութիւնը պատժէր , աւելի լաւ պիտի ըլլար առաքինի մարդոց որ երբէք չտանդճուէին , քան թէ ստեղծուելով՝ վիշտ ու տառապանք կրէին երկրիս վերայ :

(1) Sur la terre, il est vrai, je vois dans le malheur La vertu gémissante, et le vice en honneur; Mais j'élève mes yeux vers le Maître suprême, Et je le reconnais dans ce désordre même: S'il le permet, il doit le réparer un jour: Dieu veut que l'homme espère un plus heureux séjour. Oui, pour un autre temps, l'Être juste et sévère Ainsi que sa bonté réserve sa colère.

Ուրեմն Նստուծոյ բարութիւնը մեծ ապացոյց է հոգւոյ անմահութեանը :

Զ. Ցոյց : Հոգւոյն՝ մարմնէն ետքը դեռ ապրելուն ապացոյց կը համարի նաև Նստուծոյ իմաստութիւնը : Արքանանմիտ կը համարուէր այն օրէնսդիրը, եթէ մի և նոյն ոչքով նկատուլու ըլլար իւր դրած օրէնքները բռնողին ու չբռնողին : Նյապէս պիտի ըլլար և Նստուծոյ նկատմամբ եթէ այս կեանքէս յետոյ՝ օրինապահները վարձատրելու եւ օրինազանցները պատժելու համար ուրիշ կեանք մի չսահմանէր . վստի զի այս աշխարհիս մէջ Նստուծոյ օրէնքները պահող մարդիկ խիստ շատ անգամ առանց աւերակալութե մի կ'ապրին, ուր ընդհակառակն ալ օրինազանցք վսխաւու բան մի չեն ունենար : 'Խորձեալ, եթէ Նստուած քնքելու ըլլար հոգին, յանցանքին աւելի մեծ աւարէզ տուած կ'ըլլար . վստի զի չարագործ մարդիկ կը սոսկան անմահութենէն, որուն առաքինիք սաստիկ կարօտիւ կը յանկան : Նյա ուրեմն աստուածային իմաստութիւն կը պահանջէ որ մեր հոգին անմահ մնայ զկնի մահուան մարմնոյն :

Է. Ցոյց : Ղշմարտութիւնը ճանչնալու համար մեր ունեցած փափաքը կը յուշընէ որ հոգին չմեռի մարմնոյն հետ : Ղշմարտութիւնը, կ'ըսէ փիլիսոփային մէկը, որ մոտացայնքան թանկագին ու պատուական է, որչափ սիրելի պէտք է ըլլայ նաև իմ սրտիս : Նա անոր հասնելու համար որքան ալ ստատիկ ջանքեր կրելու ըլլամ, ներքին միտմարութիւն և ուրախութիւն մի կ'ըզգամ իմ հետազօտութեանցս մէջ, որով ժամերը ինձ վայրկեան կը թուին : Նմեն ճշմարտութիւն ենթակոյ է իմ բաղձանացս, և կատարեալ ու յաւիտե

նական ծանօթութիւն մի ստանալուս կը հառաչեմ փղձկելով : Նայց որքան ալ պղտիկ բաներ են իմ ճանչըցածներս, և անոնք ալ անկատար կերպիւ : Շատ անգամ մէկ ծանօթութիւնը ուրիշ մէկ ծանօթութիւն մի մոքիս առջեւէն կորսնցընել կուտայ . . . : Ար խորութիւն արդեօք երբ ճշմարտութեան այս անյոգ բաղձանքը Նստուծոյ անհուն իմաստութեանը մէկ տպուորութիւնը համարելու ըլլամ : Նա այս աստուածային աղբիւրէն չէ՞ որ յոյսնապէս մեր ծանօթութիւնները կը ծագին : Նյն չէ՞ որ իւր վերոյ ի սրտէ մեզ բաղձանք կրել տալու համար, մեր մոտց ըլլայ սահմանաւոր ու տկար ըլլող սաստիկ կ'զգայընէ : Արնամ ուրեմն հաւատալ որ աստուածային իմաստութիւնը, որուն կարենալ նկատելու համար այսքան կ'այրիմ կը տոչորիմ յանկուլթեամբ, մշտնջենապէս մերժէ զիս իւրմէն ընդդէմ իմ բաղձանացս զոր ինքը տուած է . . . :

Նար. Ար հարցընեն մեզ անհաւատք, թէ հոգւոյ անմահութիւնը ընդունելու ալ ըլլամք, ինչպէս ընդունիմք որ չարերը յաւիտենապէս պիտի պատժուին առանց համեմատութեան յանցանաց ու պատժոց :

Պատաս. Նանցանքի մի պատիժը չափազանց ըլլող ապացուցանելու համար, կ'ըսէ Պերժիէ, պէտք է բուլոր անոր գէշութիւնը ճանչնալ թէ որքան մեծ թշնամանք են անոնք Նստուծոյ մեծ վայելութեանը, և իմանալ այն յանցանքին չափազանց մեծութիւնը, չէ նէ՞ անկարելի է անոր և իւր պատժոյն մէջ եղած համեմատութեան եւ անհամեմատութեան վերոյ դատաստան ընել : Նրդ, յանցանքին բոլոր գէշութիւնը ու մեծութիւնը ճանչնալու համար,

պէտք է անոր՝ աստուածային սրբութեան որքան հակառակ ըլլալը յայտնապէս տեսնել. և գիտնալ թէ անկէ խոյս տալու և կամ զանոնք քաւելու համար որքան միջոյններ, օգնութիւններ, շնորհքներ և մտաց լոյս ընդունած է մարդս. գիտնալ այն շնորհքներուն արժէքը, գիտնալ յանցանքին մէջ եղած ապերախտութիւնը, կամակորութիւնը և Մտուծոյ օրինաց արհամարհութիւնը: Եւ ասիկայ յայտնի է որ մարդս չկրնար ուրոշել. ապա ուրեմն, թէպէտ և պատիժը յաւիտենական եւ յանցանքը անցաւոր եղած ըլլայ, չկրնար ըսուիլ թէ պատիժը յանցանքէն խիստ մեծ է: Սա ալ կոյ որ, պատժոյ յաւիտենականութիւնը մարդոյս մտաց՝ վարձուց յաւիտենականութենէն աւելի չներհակիր. վասն զի որչափ որ մոլորութիւնը պատժոյ՝ նոյն չափով եւ ոչ աւելի՝ առաքինութիւնն ալ վարձուց արժանանալու զօրութիւն ունի: Վերջապէս փիլիսոփայութիւնը պատժոյ յաւիտենականութիւնը բընութեան զօրութեամբը միայն ապացուցանելու համար չայնդեր:

ՀԱՂԻՍՏԱՆԻ ԾԵՐՄԱՅ ՓԻՂԸ

Փղապաղառ-իւնն Ժագոմը. — Ծերմի Դիլ
Հնարաճէի հայը. — Արամայի ախան:

(Աջորդ տես թիւ 5. երես 73:)

Սագ-Քալուէր կերպարանօք հանդարտ, անոյշ ու գրաւիչ լեզուով մի և նմանը չունեցող ճարտարախօս անձ մի էր. բանասերիւ ու խարդախ ու վերջին աստիճանի ճարպիկ. անվախ ու համարձակ ու ամեն բանի հնարքը գտնող ու ամեն վտանգաւոր ու դժ-

ուարին գործքերուն տակէն՝ ելնող և Չորս կայսերաց հետ մտերմացած էր քառասուն տարիէն աւելի տեւելով, որոնց փառասէր ու դիւրահաւան բընաւորութիւնը մօրութիւն համբել տուած էր իրեն, և գիմոյնին նըստելով պաղարիւն կերպով այնպիսի անհաւատալի բաներ կը պատմէր անոնց, որոնք միամտաբար մտիկ ընելով կ'արմնային կը մնային: Սոյն օրինակ շողորորոտութիւններով ու վարպետութիւններով շնորհք գտած էր անոնց առջեւ: Եւս կէս եւրոպացին այնպէս շտապելով մի կ'երթար գիմոյնին երեսն ի վայր կը չոքէր, անոնց մեծութիւնը, փառաւորութիւնն ու առատածեռնութիւնը այնպիսի գովասանական, անկեղծ ու բնական իմաստներով մինչեւ երկինք կը բարձրացընէր, եւ ամեն մէկ պակասութիւն գործելուն՝ իւր ատրոյքը համանները չկրնալ ի գործ դնելուն և անոր բարկութեանը արժանի ըլլալուն վերայ այնպէս սրտակոտոր ու ամօթապարտ կը ցուցընէր զինքը, որ վերջապէս թագաւորը անոր յանցանքը կը ներէր: Հազիւ թէ խելքը գլուխը բերելու համար փորձ մի կ'ըլլար իրեն այս դէպքերը, նայիս առջունէն աւելի կը սկսէր նորէն իւր սատանութիւնները բանեցընելու:

Ինչպէս վերագոյն ըսինք, Սագ-Քալուէր ալ ճերմակ փղի համար ըլլալիք ժողովքին կանչուեցաւ: Երբ իմացաւ խորհուրդին նպատակը, իմացուց անոնց թէ Սաւլմէնի⁽¹⁾ մէջ բընակող իւր թղթակիցներէն մէկը, այն օրերը գրած է իւրեան չափահաս ճերմակ փղի մը հոն գտնուիլը, զոր սուղ դնով ծախելու համար միտ-

(1) Սաւլմէնը Դէնաստէրի մի երեւելի մէկ քաղաքն է. Անգղիական երկրին մէջ Փէկուի ու Սիւմի կից:

քը դրած է եղեր դէպ ի Պանքուղ խրկել: Առնանխօսան իւր խօսքը վերջացրնելով առաջարկեց ժողովքին որ ըսած ճերմակ փիղը երթայ գնէ:

Չեմկարեր լեզուով պատմել թէ այս անակնկալ լուրը թէ ժողովքին և թէ առաւելապէս թագաւորին վերայ ինչ արդիւնաւոր ազդեցութիւն ըրաւ: Այս երկնաւոր միջնորդութեան առհաւատչեայն Սիամի տէրութենէն խլելու Իրմանիայի պարգեւելը պզտի՞ գործ մի է, և անկէ աւելի բարեպաշտական գործ ինչ կրնայ ըլլալ: Թէպէտ եկամտից պաշտօնեայն այս տեսակ գործողութեան մի համար գնալիք ծախուց մասին քանի մի առարկութիւններ ըրաւ, սակայն Դաթանա — Տաւհ — Բէնկը, Դսայիա — Տաւհն (1) ու անոնց նայելով շատ Դսայիաներ ալ սկսան Սագ — Բաւոնի առաջարկութիւնը պաշտպանել: Չերկնցընեմ, յանձնեցին իւրեան գործքին ձեռք զարնել ու պատրաստուիլ, այնպէս յաջողութեամբ որ ճամբայ չելած 100,000 ռուփի կամ 250,000 ֆրանք տրուեցաւ իրեն, որ բարի վախճանաւ մի գործքը սլուակելու աշխատի:

Երկու ամսէն յետոյ Սանկունէն գրելով կ'իմացընէր թէ Սաւլմէն մեկնելու համար նաւ մոնելու վերայ է. և թէ Ս'հենկ Ս'հենկի կատարեալ առողջութեւնը համար խիստ գոհացուցիչ լուրեր ընդունած է: Երեք ամսէն յետոյ կը գրէր Սաւլմէնէն, թէ իւր ականկալութենէն աւելի գործքը յաջողութեան մէջ է. փիղը ծախու առած է, և թէ Սանկուն գալու համար բնաւ արգելք մի

չկայ իրեն: Չորս ամսէն ետքը Սանկունէ — Ս'հենկունի առաջին պաշտօնեայն Կալկաթայէն գրուած նամակէ կ'իմանայր թէ փիղը բերող նաւը սոսկալի փոթորկի հանդիպելով Սաւլմէնի ու Սանկունի մէջտեղը, Պենկալայի եղերքները դէպ ի Ելուկիի դետաբերանը նետուեր է: Նամակին մէջ այսպէս գրուած էր. «Թէպէտ Նորին Բարձրութիւնը այս դժբաղդ դէպքէս քիչ մի անհանգստութիւն կրեց, բայց իւր առողջութեանը չը վնասեց...»: Տասն եւ հինգ օրի չափ հանգստութիւն պիտի տրուի Ս'հենկ Ս'հենկին, յետոյ մեծկակ նաւ մի պիտի վարձուի որ մէջը լու հանգստանայ: Բայց... ստակը հատած էր, և անհնարին էր իրեն Կալկաթայէն մեկնիլ, մինչեւ որ Նորին Շնորհափայլ Ս'հափառութիւնը ետ դառնալու համար պէտք եղած ծախքը չը հոգայ...:

Հինգ ամսէն յետոյ կայսրը նամակ մի ընկալաւ, որով կ'իմացընէր Կալկաթայի սեղանաւորի միջոցաւ երկրորդ դումար մի կայսեր կողմէն ընդունիլը. և որքան որ, կ'ըսէր, փոխանակագրէն մեծ վնաս կրած էր և յանձնարարութեւն վարձք (1) հատուցած եւայլն եւայլն, այսու ամենայնիւ իւր գործքը յաջող կ'երթար, որովհետեւ կը յուսար թէ Ն. Բարձրութիւնը (փիղը) քիչ օրէն կարող պիտի ըլլար Իրմանի կայսերութեան հողին վերայ յաղթական հանդիսիւ մի ոտք կոխելու:

Վեց ամսէն ետքը, — տրոմալի օր — արքունիքը մեծ սգոյ մէջ ինկաւ...: Նախանձութենէ՞ մի ըսեմ՝ թէ երկիւղէ շարժեալ Նիգդիացիք թունաւորեր էին զՆորին Բարձրութիւնը,

(1) Դաւանա-Տաւհ-Բէնկը Պատտականաց գլխաւոր կրօնապետն է, Դաւանա-Տաւհը գաւառական առաջնորդ. իսկ Դաւանա՝ վանքի մի մեծաւորին կ'ըսուի:

(1) Commission de banque,

պատճառ բռնելով թէ Բիրմանիայի հողին վերայ ոտք կոխելուն անմիջապէս իրենց հնդկային իշխանութիւնը պիտի կործանի. վասն զի մարգարէութիւն մի կար թէ Վալաները⁽¹⁾ ասիական ցամաք երկրէն դուրս վըռընտելու պատիւը Բիրմաններուն պահուած է :

Տասն ամէնէն ետքը Սագ-Վալ տէր կայսեր ծունկուելները ինկած խղճալի աղերսանքով ձական ակն առնին աստիճաններուն վերայ կը զարնէր վերջին խոնարհութեամբ : Անդրիացւոյ չարասրտութեանը և խարդախութեանը վերայ ողբալի երկար ալիւլութեաներ կարգալէն ու ըսելիքները խօսելէն ետքը, հանեց ընծայ մատոյց անոր հետեւեալները. մեքե. նայ մի երկաթ տափկեցընելու, որու գլանները (սիլինարը) խարտոց դարձեր էին. | իւլլիի ժամանակէն մը. նացած Գլալլէն մի, արմուխ մի աւրուած, երգահար մեծ ժամացոյց մի որ չէր բաներ. տակէրօտիս մի զոր ոչ ոք պիտի կարէր գործածել. 70 հարուածեան ամերիկայի լայնբերան հրացան (քարապինա) մի, որոյ առաջին հարուածը անտարակոյս նետողը պիտի ուտէր. վերջապէս կալկաթայի փերեղակէ մի մէկ շատ աւարդ գնով անպէտ գործիքներ գընած էր, զորոնք առանց ամաշխուհայսեր գիմոցը դրաւ իբրեւ վարպետաշէն ու չգանուելիք բաներ. . . . : Ամէն մարդ այս խարդախ մարդուն պատիժ տրուելուն կը սպասէր : Բայց ընդհակառակը իւր արտասուքները, ըրած բողբոները, ոսկէբուխ ու մեղրի բերան խօսքերը կայսեր սիրտը իջեցուցին, որ այն աստիճան շարժեցաւ մինչեւ սկսաւ մեղքընալ ու ցա-

ւակցիլ հետը :

Այսպէս ահա ճերմակ փիղը միայն իւր ափին մէջ առնող կ'երեւայր : Երկուք ու կէս տարուան մէջ թէ կայսրը, թէ իւր պաշտօնեայներն ու խորհրդարանը և մեծ գործակալներն ու կրօնական կարգի գլխաւորները մատին վերայ խաղցընելը բաւական չհամարելով, երկու անգամ մեծ մեծ գումար ռուփիներ ալ կըլլէց Սագ-Վալտէր, որ պզտիկ բան մի ըսել չէ տէրութեան գանձուն նուազութեանը ժամանակ :

Այն ատենէն Սագ-Վալտէրի համարումը կոտրեցաւ : () Գին մէջ գործ տեսնող մարդ մի է, բայց այս անգամ մեծ թշուառութեան մէջ ինկաւ. այսու ամենայնիւ քանի անգամ որ կայսեր քով կ'երթայ, կայսրը անոր բազմութիւն տաննացը խղճալուն՝ հաղար ֆրանք մի ողորմութիւն միշտ կու տայ իրեն : Այն պատմութիւնը մեզ հաղորդողը կ'ըսէ, թէ Սանտալէյ քաղքին մէջ ճերմակ փղին պալատը տեսած է, անոր պաշտօնեայները, ծառաները, պահապանները, ոսկեղէն մուրը, վրայի ոսկեփայլ ծածկոյթը, հանդէսի օր դուրսը հագցուցած թագի նման գտակը, իւր խորհրդաւոր փայլուն նշանները, կարկէհաններով⁽¹⁾, ու ագամանդներով զարդարուն անհոս ըսուած բիրը ուրով իւր ճակոպը⁽²⁾ իրեն կ'առաջնորդէ : Արքան որ այս պայծառ ու շողշուղուն իրքերը աշուրներս առին, այնքան աւելի սիրտս վշտօք լեցուեցաւ, մարդոց անմտաբար գործած սրբապըզութեանը վերայ պատուոյ ու պաշտաման նշանները այսչափ անարդ կերպով գործածել, ասկէ աւելի ի՞նչ մեծ յիմարութիւն կրնայ ըլլալ : Ասի-

(1) Kalas, օտարական կընշանակէ, և եւրոպացւոյ այս անունը կու տայ ուսմիկ ժողովուրդը :

(1) Կարմիր եախուտ : (2) Փզապան :

կոյ մարգարիտը խողերուն դիմացը նետել ըսել չէ՞ :

Ղերմակ փիղը, (զոր պէտք է մօխ քաղցն իմանամք, վասն զի բուն ճերմակ գունով փիղ չգտնուիր բնու), հասարակ փիղերուն պէս համբերող հլու, քողցր, զուարթ ու աշխոյժ չէ : Անկէ բարձր է, գլուխը չափազանց մեծ, աչքերը միմին ու գիծին. նայեցուածքը փառք ու կատաղի... : Թուրմորթ, ծոյլ ու հիւանդատ կ'երեւեր, բայց շարժմանքներէն կը ցուցնէր որ քովը մօտեցողին վերայ յարձակիլ կ'ուզէ. վասն որոյ մեծ զգուշութիւն պէտք է մօտ երթողին, և գրեթէ գողցելով պիտի մերձենայ. ամենեւին չլատահուիր իրեն. իւր մէկ ճակոպը և պահապաններէն շատերը սպաննած է : Պատուականք այսպիսի մէկ անբան տնտանայ, այն ալ միշտ հիւանդ ըլլալու պայմանաւ՝ պաշտելին ուրիշ պատճառ մի չունի, բայց եթէ Պատուայի մէկ յայտնութիւնը կը համարին զայն, և իւր գերագոյն զօրութեանը հաղորդած ու գրեթէ աստուածացուցած : Այս պէս աշխարհիս բոլոր կողմերը ուր որ քրիստոնէութեան կրօնին լոյսը չէ տարածուած, տգիտութիւնը, աւելորդապաշտութիւնը ու կրօնամոլութիւնը տիրապետական իշխանութեց մեծապէս օգնած են, և ասոնք ձայն չեն հանած կռապաշտութեանց ծաւալելուն, որոնք զմարդիկ կը կընեն իրենց դժօխտաւոր խաւարին մէջ՝ ինչ պէս մէկ անասուն մի... : Առսաւորէ ու կրթէ զմողովուրդը, կը տեսնես որ իւր կոյր զիւրոյն սիրած աւելորդապաշտութիւնները, հեթանոսական պաշտամունքները, բոլորն ալ մէկդի կը թողու... :

Անչեւ երբ մարդկային ազգը աստուածեան մէջ պիտի մնայ, և իւր

պաշտելի ճշմարտութիւնը՝ անբան տնտանայ ընծայէ, որոնք մարդոյս ծաւալելու համար ստեղծուած են : Խաւարան չեն այնքան մոլութիւնները որ կը պաշտուին, բաւական չեն իւրաքանչիւր մարդոյ իւր անձը, իւր կարծիքները իւր սիրած որ և է մէկ առարկայն ուրիշներուն ալ պաշտել տալը, բաւական չէ վերջապէս ոսկեղէն Լիզը, զոր բոլոր աշխարհ կը պաշտէ :

ՅԱՌԱՋԱԴԻՄՈՒԹԻՒՆ

Ներկայ իննեւտաներորդ դարը Յառաջագիմութեան դար է, ոչ որ կ'ուրանայ զայս : Բայց երբ հարցընելու ըլլանք, թէ ի՞նչ է յառաջագիմութիւնը, իւրաքանչիւր անհատ իւր անձնական շահուն ու նպատակին նըկատմամբ կերպ կերպ պիտի սահմանէ : Արհեստագէտի մի համար յառաջագիմութիւն կը համարի մեքենական և գործական գիտութեան մի նորանոր գիւտերով կատարելագործուիլը : Առսանկարչի աչքին յառաջագիմութիւն է անշուշտ, եթէ լուսոյ ազդեցութեան մէջ գտնուի այն զօրութիւնը, որով իւրաքանչիւր առարկայ իւր յատուկ գոյներով տնտարուի ապակիին վերայ : Յառաջագիմութիւն է թատերական խաղուց նկատմամբ, եթէ դերասան մի կամ դերասանուհի մի իւր դերը ճիշդ բնական ձեւերով ներկայացնէ եւ հանգիստութեան ու շն ու միտքը կախարդելով անոնց ծափահարութեանց պիտեւուն ու ֆոօօրներուն արժանաւոր ըլլայ : Յառաջագիմութիւն է լրագրապետոյ՝ ազատութեան գրչաւ ասպարէզ մաննելն, ու խոհական դատողութեան և ճշմարիտ ազգասիրու-

Թեան դաշտը, կռուոյ ու պատերազմի դաշտ դարձնեն: Յառաջագիւ մութիւն է ոմանց անտարբեր մարդոց եկեղեցի չյաճախելը, բայց եթէ միանգամ կամ երկիցս ի տարւոյ վասն զի եկեղեցի շատ երթալ ու աղօթելը ռամիկ մարդոց ու աղքատաց գործ է, իսկ հարուստ անձանց ու մանաւանդ պճնասէր երիտասարդաց յաճախատելին պէտք է ըլլայ թատերները, զբօսավայրերը, խաղատունները ու պատուհանները: Այս է դարուս երիտասարդաց յառաջագիւմութիւնը: Իսկ եթէ Օմիւսը ու մէկ մասին, այսինքն երիտասարդութեան հարցընելու ըլլամք, ուրիշ կերպ պիտի սահմանէ յառաջագիւմութիւնը, այսինքն՝ Յառաջագիւմութիւն է ազգային լեզուն դպրոցներէն քիչ քիչ լքելէն, գրաբառին ուսմունքը խափանել, և անոր տեղ դադրեցնել դպրոցական մայր լեզուընել. ազգային պատմութիւնը իբր աւելորդ դուրս ձգել և անոր տեղ միայն տիրող իշխանութեան պատմութեան դասախօսութիւն սահմանել: Կրօնական գիտութիւնը թերեւս իբր վնասակար մանկական նորածին գաղափարներուն և անոնց բարոյականութեանը, իսպառ ջնջել լքելու վերջէն և անոր տեղ . . . : Վասն զի թէ սոյն գիտութիւնը եւ թէ հայերէն գրաբառ լեզուին ուսմունքը եկեղեցականաց ու վարդապետաց վերապահեալ են. որպէս թէ քրիստոնէութիւնը աշխարհականաց համար չէ. որպէս թէ կրօնքը մասնաւոր գիտութիւն մի է՝ անպէտ աշխարհիկ մարդոց: Յառաջագիւմութեան այս սահմանը ընդունա՞ծ են Օմիւսը ազգայինք առանց բացառութեան: Ինձ հաւատալ դժուարին է: Ո՛հ, բուն իսկ ճշմարտութիւնը այնքան բարիք չունէր աշխարհիս, որքան որ վնասք կը հասցընեն ճշմարտութեան երեւոյթները⁽¹⁾: Եթէ ուարին է արդարեւ ու ցաւալի ճըշմարիտ հայու մի սրտին, երբ աստուածապաշտութեան եւ բարոյակաւնութեան վառարան ու կեդրոն համարուած տեղ մի յանկարծ այս օրինակ փոփոխութեան ենթակայ ըլլայ: Եթէ ուարին է ազգասէր սրտից, երբ Սեբուկեան վարժարան կանչուելու տեղ, Վոլգէեան, Սիւլ Սիմօնեան և թերեւս Սինանեան վարժատուն կոչուի, Հայկական հոգւոյն՝ գայ Փարիզեան ոգի մի յաջորդէ: Եթէ անմահ յիշատակաց արժանի սրբոյն Սեբուկեայ աստուածախօս լեզուն չպիտի մշակուի ու սորվեցուի դպրոցին մէջ, ի գնւր է կրել անոր անունը, թշնամութիւն է ու նախատինք անոր՝ իւր պաշտպանութեան⁽²⁾ նուիրել հայոց մատաղերամ անմեղ զաւակունքը: Այս է ուրեմն նոր դարուս յառաջագիւմութիւնը, այսինքն ուրացութիւն լեզուի, ուրացութիւն ազգային ոգւոյ, ուրացութիւն կրօնի, ուրացութիւն և :

Իսկ թէ որ ուրիշ լեզուագէտ երիտասարդաց ալ անգամ մի հարցընելու ըլլամք, թէ ի՞նչ է յառաջագիւմութիւնը. այն ալ չթուներ ժողովելով ու աչքերը ուժով մի թարթելով, և շինծու փիլիսոփայի կերպարանք մի վրան բերելով, պիտի արտուրայ պատասխանելու. «Եթէ մեր ազգը կ'ուզէ յառաջագիւմել ու Փարիզեան ոգի ունենալ, քանի որ հիմակու հիմայ դեռ ինքը չունի իւր մէջը աստուածեան հեղինակներ ու մատենագիրներ, պէտք է որ գոնէ

(1) La vérité ne fait pas autant de bien dans le monde, que ses apparences y font de mal.
(2) Patronage.

Վաղղիոյ աստուածեան և նիւթապաշտ փիլիսոփայից գիրքերը հայերէն լեզուի թարգմանուին կամ առանձին տպուելով և կամ աւելի աղէկ կ'ըլլայ հանդիսի մի միջոցաւ, որով հանգէսի տէրն ալ կը շահուի, և յառաջագիմու թիւնը կրկնապատիկ եղած կ'ըլլայ: Ուրեմն ես ալ կը փութամ իւրեան աչքը լուսեւելու իմաց տալ, թէ ահաւասիկ Ուրնանին խոստացեալ միւս հատոր գիրքը, այսինքն Վործք առաքելոցի պատմութիւնը տպուեցաւ ու հրատարակը դրուած է, և կարելի է մինչեւ ցայսօր Տաճկաստան ալ հասաւ:

Յառաջագիմութեան նշան է ըստ ոմանց և ռամկութիւնը (1), երբ որդին իւր հօրը, ծառան իւր տիրոջը, դործաւորը իւր դործատիրոջ, աշակերտը իւր վարժապետին, աղախինը իւր տիկնոջ, ստորագրեալը իւր վերնագրունին, իշխեցեալը իւր իշխողին հետ հաւասար ընթանալ կ'ուզէ, հաւասար իրաւունք ունենալ և հաւասար պատիւ: Կ'ուզէ՞ք սիրելի ընթերցողք անգամ մի ալ մեր գաղթեալ Հայաստանի կանանց տուած սահմանը մտիկ ընել. «Յառաջագիմութիւնը, կը գոչէ նա, զարգասէր ու պճնազգեստ կ'ինն է. ինչպէս որ օդոյն բարեխառնութեան աստիճանը ցուցնողը ջերմաչափն է, նոյնպէս դարուս յառաջագիմութե քայլաչափը կնկան Դօալէին է»: Չէինք կրնար այս սահմանին արժէքը արդարապէս քննել, առանց դպչելու դիւրազգած սրտերու ու անոնց փափուկ թելերուն անախորժ ձայն մի պատճառելու: Եւսպէս ուրեմն որ աստիճանի սեռի եւ հասակի մարդոց հարցնելու ըլլամք յառաջագիմութիւնը,

իւր քմացը համեմատ պիտի սահմանէ զայն, որոնց և ոչ մէկին մէջ ճշմարտութիւն կայ: Ուստի մենք հոս անոր ճշմարիտ սահմանը տամք, ինչպէս որ անցեալ օր բարեպաշտ ու ողջամիտ եկեղեցականին մէկը կը սահմանէր. «Ճշմարիտ յառաջագիմութիւնն է բարուց աղնուականութիւնն և յաւիտենական օրէնքներուն յարգն ու պատիւը: Յառաջագիմող մարդ այն քրիստոնեայն է, որ նիւթականութենէ վեր բարձրանալով, և իւր պարտաւորութիւնները կատարելով՝ արժանի կ'ըլլայ վարձուց զոր Աստուած պատրաստած է իւր յաւիտենական փառացը մէջ»: Սոյն յառաջագիմութիւնը պէտք է դաւանին բոլոր անոնք՝ որոնք կը պարծին յանունն Վրիստոսի, և որոնք որ կը դասեն զիրենք ի կարգս հարազատ որդւոց սուրբ Լուսաւորչի ճշմարիտ յառաջագիմողին, սրբոյն Սահակայ և երանելոյն Սեսրովսայ, որոնք բացին մեր առջեւ ճշմարիտ յառաջագիմութեան ասպարէզ, աղգային լեզուն բարդաւաճութիւնը, աղգային դպրութիւնը, որոնք դիւրացուցին մեզ յաւիտենականութեան ճանապարհին ընթացքը, ի ձեռն փրկարար արդեանց չարչարանաց տեառն մերոյ Յիսուսի Վրիստոսի, որ ըսաւ «Ես եմ ճանապարհ և ճշմարտութիւն»:

ԼՕԳԵՅԻՆ

Եւրիլամայ 23 ին գիշերը ընդհանուր ժողով գումարուեցաւ ի Պատրիարքարանի, ուր գաղտնի քուէարկութեամբ՝ Սրբազան Պատրիարք Հօր փոխանորդ ընտրուեցաւ բացարձակ առաւելութիւն ստանալով Վերա-

(1) Démocratie,

պատիւ Իսահակ Եպիսկոպոսը : Եւ
Ըրժ . Տիմոթէոս վարդապետն ալ
Տնօրէն Խորհրդոյ անդամ՝ ընտրուե-
ցաւ փոխանակ Ղուկաս վարդապե-
տին , որ քանի մի ժամանակէ ի վեր
այցելու թեան պաշտօնիւ ի Կիպրոս
գացած է :

— Սուրբ Ըթողոյս տարեգրութիւն
ի հին ժամանակաց հետէ մայիս ամ-
սոյն սկսելով , ըստ սովորութեան՝ հե-
տագոյ փոխախուծիներն եղան տես-
չական պաշտօններուն մէջ :

Սուրբ Յարութեան տեսուչ Ըրժ .
Խորէն վարդապետին յաջորդէց Ըրժ .
Պօղոս վարդապետը . և Խորէն վար-
դապետին ապարանի տեսչութիւնը
յանձնեցաւ : Իէթլէէ մի սուրբ Օլը-
նընդեան վանաց տեսչութիւնը , որ
Ըրժ . Փիլիպպոս վարդապետին վե-
րայ էր , Ըրժ . Սրապիօն վարդապե-
տին արուեցաւ : Ուէմէի տեսուչ
Ըրժ . Ըթանաս վարդապետը Յայ-
պէի սուրբ Նիկողայոս վանուց տե-
սուչ կարգելով , նախկին տեսուչ
Ըրժ . Երեմիա վարդապետը ի սուրբ
Ըթողոս դարձաւ : Իսկ Ուէմէի տես-
չութիւնն ալ Եւդակիայի Յովնան-
նէս վարդապետին յանձնուեցաւ :
Ըրժ . Պէորդ վարդապետն ալ , որ ի
Պէթսէմանի սուրբ Ըստուածամօր
եկեղեցւոյ տեսուչ էր , Պէրութի
սուրբ Նշանի եկեղեցւոյ տեսուչ
կարգուելով փոխանակ Ըրժ . Կիրա-
կոս վարդապետին , նախորդ ամսոյ 26
ին մեկնեցաւ աստի իւր պաշտօնին
երթալու : Եւ սուրբ Ըստուածած-
նի եկեղեցւոյ տեսչութեան յաջոր-
դէց Էդրիանուպօլսեցի Ըրժ . Սաե-
փան վարդապետը :

— Քանի մի տարիէ ի վեր է սուրբ
Ըթողոյս մէջ հաստատուած է հը-
նութեանց հաւաքածոյից համար յա-
տուկ տեղ մի՝ շնորհիւ և աշխատու-

թեամբ Ըմեն . Սրբազան Պատրիարք
Հօր , և բաւական հնա թիւններ ժո-
ղոված է : Սոյն հաստատութիւն , զոր
կրնանք առաջինը համարել ազգիս
մէջ՝ ընդհանրութեան նկատմամբ ,
չատերուն սրտին մէջ հնաօրութե-
նոր եռանդ ու փափօք պատճառած
է : Եւ քանզի որ եւ է հնութիւն մի
պահպանուելով և ժամանակին անխը-
նայ ժանիքներէն ազատ մնալով միայն
հնացեր ու յարգ ստացեր է , վասն
որոյ հնասէրք կը պարտաւորին իրենց
ձեռքը եղած հնութեանց համար ա-
պահովագոյն տեղ մի որոշել , առանց
այս նախազգուշութեան թէ՛ հնասէ-
րին փափօքը չպսակուիր և թէ՛ հը-
նութիւնները ժամանակին հազար ու
մէկ գէպքերուն եկթակայ լինելով
կը կորսուին : Բաժնեւորս յայտնի ա-
պացոյց է անցեալ տարուան ցաւալի
գէպքը զոր կրեց համբաւաւոր հը-
նասէր Շիրմազանեան Ըղա Պալուս-
տը , որոյ հաւաքածոյքը նշանաւոր
էին , և որուն յիշատակն է անդը-
ջըհեղեղեան մարդոյ տիւան՝ զոր ջը-
նորհած էր Ըմենապատիւ Սրբազան
Պատրիարք Հօր , որոյ և մնացեալ մա-
սը , այսինքն գաղաթը վերի ծամե-
լիքով մեկտեղ իւր քովը կը մնար :
Բայց ամսոս որ ռամիկ ժողովրդեան
գաղանային յարձակման մի զահ եղած
է պատուական և շնաշխարհիկ հա-
ւաքածոյքը , ինչպէս որ կը լսեմք :
Ըյս գէպքերս խոհեմութեամբ կը շ-
ուելով իւր մտաց մէջ Օմիւռնացի
Ըղաբէկեան մահտեսի Սարգիս ա-
ղայն , խրկած էր անցեալները ի սուրբ
Ըթողոս Հայոց թագաւորներէն մը-
նացած զրահ մի , զոր ինքը Կիլիկիոյ
կողմերը ճամբորդութիւն ըրած ժա-
մանակ ստացած է , և ըստ իւր վիա-
յութեան՝ ինն հարիւր տարուան է ,
որ եթէ ստուգուելու ըլլայ , Բագ-

բառունեաց իշխանութեան ժամանակի կը վերաբերի այն և ոչ Ռուբինեանց: Ար և իցէ, այսպիսի հնութիւն մի քաղցր է միշտ հայկական սրտի, և սուրբ Մթուռս կը պարտաւորի պահպանել զայն ի յիշատակ յաւիտենական իւր ազգասէր առաքելն:

— Հանդէսիս չորրորդ թուով ծանուցած էինք Նազարիոյ ազգայիններէն յարգոյ Մսուրաճատուր էֆէնտինն այս տարի ուխտի գալը արժանապատիւ Օլաքարիա վարդապետին հետ, որ երկու տարիէն ի վեր է այցելութեան պաշտօնիւ Նազարիա կը գտնուէր: Յիշեալ Մսուրաճատուր էֆէնտինն և Օլաքարիա վարդապետէն ըսելով այն կողմի մերազնեայ ժողովրդոց վերջին աստիճանի խեղճութիւնը թէ՛ բարոյական և թէ՛ կրօնական մասին, որոնք առանց քահանայի մնացած են հինգ գիւղի բընակիչները և զուրկ հոգեւոր միութարութիւններէ. սուրբ Մթուռս Տնորէն Խորհուրդը նախագահութիւն Սրբազան Պատրիարք Հօր՝ որոշեց որ Օլաքարիա վարդապետը կրկին իւր այցելութեան պաշտօնին երթալով, յիշեալ գիւղորէից խեղճ ժողովրդեան վիճակը քիչ միջոցի մէջ բարւոքելու համար՝ առ այժմ անոնց մէջէն չափահաս հինգ հոգի ընտրեն քիչ շատ կարգաւ գրել գիտցող անձինքներէ և սուրբ Մթուռս խրկեն, որ պէս ղի անոնց ամենահարկաւոր ուսմանց սկզբունքները գտնէ սորվեցընելով եւ եկեղեցականութեան մէջ կրթելով, քիչ միջոցի մէջ քահանայութեան աստիճան տրուի, որ երկիրը դառնալով իրենց հայրենակիցքը միութարեն եւ անոնց հոգեւոր պէտքերը լեցընեն: Ըստնյմէ ի զատ՝ դարձեալ յիշեալ Նազարիոյ գիւղօրէից ժողովրդին մէջէն մէկ կամ եր-

կու փոքրահասակ տղաք ընտրուելով՝ սուրբ Մթուռս Դառանգաւորաց Գալոցին մէջ հիմնական կրթութիւն ստանան և գառնան իրենց հայրենիքը, որով միայն ինչպէս համադրւած ենք, կարելի պիտի ըլլայ ամբողջ ժողովրդի մի բարոյական և կրօնական վիճակը բարւոքել:

— Ըմենապատիւ Սրբազան Պատրիարք Հօրը Պօլիս եղած ժամանակը, Գերապատիւ և Նշգրտէր Պալեան Կարապետ Միրային յայտնած էր Նորին Սրբաշնութեւն, թէ Նալովա յի մէջ ունեցած իւր կալուածքը կը տակաւ սուրբ Երուսաղէմայ Մթուռոյն թողուլ կ'ուզէ, անոր տարեկան արգիւնքովն սուրբ Վաղարշիս մէջ կամ մօտերը Դառանգաւորաց Գալոցի մի հաստատուելու նպատակաւ: Իարեապաշտ և հոգեւէր Միրային այս ազգահաճոյ առաջարկութիւնը Սրբազան Հօր ի սուրբ Մթուռս գալէն զինի, Տնորէն Խորհրդոյ միջոցաւ ընդունուելով, հարկաւոր վաւերագրութիւնները ու հաստատագրերը թէ՛ Նշգրտէր Միրային և թէ՛ սուրբ Մթուռոյն հաճութիւնը ի գործ դրուեցան: Հետեւապէս յիշեալ կալուածները Գերապատիւ եւ Մթուռասէր Միրային կողմէն սուրբ Երուսաղէմայ փոխանորդին յանձնուած ըլլալով, ապրիլ ամսոյն վերջերը յատուկ հրաման և հրահանգ խրկուեցաւ ասկէ առ Մ. Թ. Սիմօն վարդապետը, որ անձամբ երթայ ի Նալովա և աչքէ անցընելով զամեն ինչ՝ սկսի տիրաբար հոգ տանիլ կալուածներուն: Հրամանը, ինչպէս որ գրուած է մեզ, ի գործ դրուելէ, և հարկաւոր ծախսեր ալ եղած է: Նշգրտէր ու հոգեւէր Միրային սոյն աստուածահաճոյ կամոյց ամենայն բարեյաջողութեամբ և հաստատուն ու անդարձ

կտակագրութեամբք ի գործ դրուելը օրհնեալ Ազգիս հանրութեանը ուրախութեամբ սրտի հաղորդելով, կը խոստանամք ուրիշ անգամ կտակագրութեանց պայմաններն ալ Սիօնիս միջոցաւ հրատարակել ի պարծանս մեծանուն կտակողին և ի ցնծութիւն բովանդակ Ազգիս :

ՈՒՍՈՒՄՆԵԿԸՆՔ

ՀԱՐՑՄՈՒՆՔ ԹՈՒԱՐԱՆԱԿԱՆՔ

(Տես թիւ 5. էրես 77.)

Ա. Հարցման լոծոմն է՝ 1760 հեծեալ :
Բ. Հարցման լոծոմն է՝ 144 հապս մարգարիկ, և գին նոյա 6720 Դրամ :

Հարցոմն Գ.

Այսպէս լուայ ի վարդապետէն, եթէ գողեան մտին ի Սարկիանոն տրիկլին, և գողացան զկէս և զչորեւոր գանձին : Եւ մտեալ գանձաւորացն գտին Նիւ (չորեքհարիւր քըսան և մի) կենդինար, և զև Ո (եւրեք հազար եւ վեց հարիւր) դահեկան : Արդ, գիտեա ի մնացելոցս թէ ամենայն որչափ էր գանձն :

Հարցոմն Դ.

Հոգ (թոշակ) ուխտին սրբոյն Սոփիայ, զհինգ մասն առնուն սարկաւագունքն. եւ յմասն առնուն քահանայքն. եւ Մի լիտր առնուն եպիսկոպոսքն. և Ս (երկու հազար) լիտր ալ ուխտն : Արդ, գիտեա թէ ընդ ամենայն քանի լիտր լինի հոգն :

Հարցոմն Ե.

Հոգ սպայիցն բաշխի այսպէս. Դ մասն պատուաւորացն. Ը մասն աւագացն. և ծծ կենդինար ալ հե-

ծելոցն : Արդ, գիտեա թէ ընդ ամենայն քանի կենդինար լինի :

Հարցոմն Զ.

Հազար (մառուլ) կայր ի մի պարտիզի, և հոռոմ մի եմուտ ի պատշառ զբաւսանաց. եւ եկեր զե եւ զԺե մասն հազարոյն, և իմացեալ իմ զորկորէութիւն առն, հանի զնա արտաքս. և մտեալ համարեցի զնա, և գտի ունջ (թանկ կամ տէմէթ) ծծ : Արդ, գիտեա թէ ընդ ամենայն քանի ունջ կերեալ է հոռոմին :

ԺԱՄԱՆԵԿԱԳՐԵԿԸՆՔ

Վսեմափայլ Իզդէթ փաշային քաղաքիս պայծառութեանը համար տարած հոգողութեանը վերայ առիթ ունեցանք խօսելու նախորդ թիւերնուս մէջ : Անցեալ ամսոյն նորոգել տուաւ նաև քաղաքիս Յոդպէի կամ Հայր Աբրահամու (Պապէլ-Խալիլ) ըսուած դրան փեղկերը, որոյ համար կ'ըսուի թէ 300 ոսկի ծախք եղաւ . յիշեալ փեղկերը տախտակեայ են ու երկաթապատ :

— Վէննայու Սիսիթարեան ուխտի միաբաններէն Արժանապատիւ Յովսէփ վարդապետը Վաթրճիեան և Արժ. Բարսեղ վարդապետը Նուրիճանեան սուրբ քաղաքս եկած ըլլալով, հետեւեալ օրը (ապրիլի 10 ին) փութացին գալ ի Ս. Աթոռս իրենց ողջոյնն ու յարգանքը մատուցանելու Ամենապատիւ Սրբազան Պատրիարք Հօր, որ արժանաւոր մեծարանօք ընդունեց զիրենք : Յովսէփ վարդապետը ծանօթ է ազգիս իւր գլուխը երկասիրութիւններովը, մանաւանդ անցեալները հրատարակած « Հիմնական տարբերութիւնք Կաթոլիկէ և Եւթիպիական դաւանու-

Թեանց անուն գրքովը : Բայց եթէ իւր երկասիրութիւնները ընդհանուր գովեստից արժանաւորութիւն ունին , անշուշտ իւր Տիեզերական Պատմութիւնն է , որու երկու հատորը միայն հրատարակած է , հետեւեալ հատորներուն ակնկալութեամբը միայն լեցնելով իւր ուսումնական ընթերցողաց փափաքը : Այլսուի թէ իւր ներկայ ճանապարհորդութիւնն եւս ուսումնական նպատակաւ է , ուրոյ համար յաջողութիւն և պսակ կը մաղթեմք :

— Սուրբ քաղաքիս և շրջակայ գիւղորէից բնակիչք մեծ ու անակնունելի հարուած մի կրեցին անցեալ շաբթու : Ամէն մարդ կարծէր որ խոտասիրտ Փարաւոնին օրերուն մէջ կ'աւրի , և ծանրալեզու Սոլմէսն է որ Թագաւորին անօրէնութիւնը պատժելու համար ժողովուրդը տեսակ տեսակ հարուածներու կը մատնէ : Այրբ երկրագործն ու կալուածատէրը առջի իրիկունէն իւր ապառնի հարստութիւնը կ'երազէր , երբ ոսկեգոյն հասկերով զարդարուն դաշտերը , ակաղձուն ծաղիկներով բեռնաւորուած ձիթենիները , ազգի ազգի բանջարեղինօք զուարթացեալ պարտէզները , լիարուռն հատուցում կը խօստանային աշխատաւոր մշակաց ճակտի քրտինքներուն , մէկ մ'ալ մայիսի 20 երորդ օրը լուսնալուսն՝ կը տեսնեն օդը լեցուն մարախով : Առջի բերան կը կարծէին թէ քանի մի օրէն ի վեր եկածներուն պէս անցաւոր են և ոչ մնայուն , բայց երթալով շատցաւ , երկինքը պատեց , արեգակը ստուերացուց , իջան վար ու ծածկեցին հողը , մերկացուցին դաշտերուն գեղեցկութիւնը որ արդէն բնութիւնը սկսած էր իւր ջերմութեամբը գունաթափել , թէպէտ եւ

չմնաց հող ու պարտէզ որ չմնասուի , այսու ամենայնիւ ողորմելի էր ձիթենեաց պարտէզներուն տեսարանը , որոնց բնութեւն սաստկութեանը զիմակալող ուժը չկրցաւ յաղթել տկար միջատներու , որոնց բազմութիւնը Աստուծոյ ամենահուժկու զօրութիւնը կը կազմեն ընդդէմ օրինազանց մարդկութեան : Անասը խիստ մեծ է , միայն Յունաց վանքին համար կ'ըսուի թէ ձիթենեաց արդիւնքէն երկու հազար լիւրայ մի մնասուած են : Աւելի ցաւ պատճառողն այն է , որ ներկայ տարիս խիստ շատ արդիւնք կը յուսային ամեն տեսակ բերքերէն , վասն զի տարւոյս թէ հունձքը և թէ արմտիքն ու ձէթը խիստ արդիւնաւոր էին : Աւստի մարախին պատճառաւ ամեն տեսակ արմտեաց գինները խկոյն վերայ դրաւ :

Սոյն հարուածիս հետեւեալ օրը յանկարծ օդը փոխուեցաւ , սկսաւ փոթորիկ մի սաստիկ քամիով , ու քլեց տարաւ մարախները , որոնք արդէն բան մի չէին թողուցած : Բամին ու զովութիւնը դեռ կը շարունակէ և երկինքը միշտ ամպամած է , որոնք երբեմն կ'աթիլներ վար կը թափեն : Այլսուի թէ մարախներուն մէջ գտնուած են քանի մի հատ քլաչափ մեծութեամբ , որոնք գլխին ծայրէն վար մինչեւ կոնքիին մէջտեղը կ'ամալրածեւ թագ մի ունին և սրածայր ու կարծր պոչ մի հանդերձ ուրիշ յատկութիւններով : Ասոնցմէ քանի մի հատ հիւպատոսաց ձեռքով Աւրոպայ խրկուեցան :

— Անցեալ անգամ գրած էինք թէ , կառուղի մի շինելու համար հրամանագիր տրուած էր Բ. Գրան կողմէն , եւ թէ մօտերս սկսուելու ալ հաստատ յոյս կայ , դժբաղդաբար չեմք գիտեր ինչ պատճառաւ մինչեւ

ցայսօր դեռ գործադրութիւն մի չը տեսնուիր, և ոչ խօսքը կ'ըլլայ. արդ, եօք այս անգամ ալ առջի անգամնէրուն բաղդէն հանդիպէցաւ: Այս օրինակ ապարդիւն ձեռնարկութիւնները, կամ լաւ եւս է ըսել՝ համբաւները, կը լքուցանեն զմեզ հաղորդելու հասարակութեան որ եւ է ուրիշ լուրեր, որոնք որչափ մեծ կարեւորութիւն ունեցող խնդիրներ ալ ըլլան թէ՛ քաղաքական և թէ՛ կրօնական նկատմամբ, այսու ամենայնիւ չենք համարձակիր Հանդիսիս մէջ հրատարակել, մինչեւ որ չտեսնեմք անոնց գործքով սկզբնաւորութիւնը: Այսպիսի էր նաեւ սուրբ Յարութեան տաճարի մեծ գմբէթին խնդիրը, որու վերայ ամեն տարի խօսք կ'ըլլար շինուելու, բայց արդիւնք մի չէր ունենար: Այս տարի դարձեալ սուրբ Օլաակէն ի վեր է այն խնդիրը ատեն ելլու. ռուս ճարտարապետն եկաւ, գաղղիացի ճարտարապետն ալ արդէն հոս է. և երկուքնին միաբան գմբէթին չափն առին և խրկեցին Աւրոպա, ուր պիտի շինուի պղինձէ ագուցիկ գործիքները Խիլէի համար, որպէս զի տակը, որ է սուրբ Պերեղմանը, իւրաքանչիւր ազգ իւր պաշտօնն անխափան կատարէ: Կըսուի թէ նորոգութիւնը միմիայն գմբէթին վերայ պիտի ըլլայ առանց փոփոխութեան, բայց ի անոր մէջ եղած չորս աւետարանչաց պատկերներէն որ պիտի աւերուին, և որոնք յունական պատկեր ըլլալով, գմբէթը յունաց կը սեփականուէր, իսկ նորոգութենէս ետքը հասարակաց պիտի համարուի անշուշտ գմբէթը: Իսկ բուն վարի կողմը եկեղեցւոյն, որոնք հիմնական նորոգութեան կարօտութիւն չունին, պիտի մնան իրենց ար-

դի վիճակին մէջ: Եթէ այս անգամ սոյն երկարատեւ խնդիրն ի գործ դրուուելու ըլլայ, քաղաքականութիւնը մեծ գործ մի կատարած պիտի ըլլայ, գործ մի՛ որ ի ժամանակին քաղաքական մեծ շփոթութիւններ ծագել տուաւ, եւ քանի որ սոյն վիճակին մէջ մնալու ըլլար կը վտնայուէր աւելի մեծ յեղափոխութեանց պատճառ տալու, որոյ գործիք կը համարուի կրօնը:

ՍՒՕՆԻ ԳԵՐԵԶՄԱՆ ԱՏԱՆՑ

ՅԱՏԱԿԱՆՈՒՄ

Ամառը չորրորդ թուոյն մէջ սուրբ Քաղաքիս քրիստոնէից գերեզմանատանց ներկայ վէճին վերայ տեղեկութիւն մի տուած էինք հասարակութեան: Այն խնդիրը, որ տալաւ ըստ մտայ Ք. Պրան արդարութեամբ չորսչեցաւ, մեծ մտաւտանջութեան պատճառ է Ս. Աթուռոյս, որ յայտնի կը տեսնէ աղգային իրաւանց կորուստը, քանի որ քաղաքիս Ս. Գեմ. կառավարչին կողմէն յատուկ ջանք ու խնամք չըլլուի: Հոս գրուած յատակագծին մէջ լաւ կը նշմարուի իւրաքանչիւր ազգաց գերեզմանատունները հանգերձ սահմաններովը, որոնք ի բնէ անտի որոշուած էին ցիցերով: Ար յոյսը հաստատ է Քարձրագոյն Պրան արդարապիտութեանը վերայ, որ քիչ օրէն պիտի բարեհաճի տիրապէս ի գործ դնել իւր արդարութիւնը, եւ օտար ազգութեան մի կոխան չտալ իւր հաւատարիմ հպատակաց իրաւունքը: